

PRIKAZI ZNANSTVENIH SKUPOVA

Okrugli stol hrvatskih i ruskih povjesničara "Drugi svjetski rat i nacionalne povijesti Rusije i Hrvatske", Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 13. svibnja 2010.

U Zlatnoj dvorani Hrvatskoga instituta za povijest u Zagrebu je 13. svibnja 2010. održan okrugli stol hrvatskih i ruskih povjesničara na temu Drugoga svjetskog rata i nacionalnih povijesti Rusije i Hrvatske. Skup je upriličen povodom 65. obljetnice pobjede nad fašizmom, a pozdravnim govorom otvorio ga je Stjepan Matković, ravnatelj Hrvatskoga instituta za povijest. On je istaknuo da se ovim skupom razbija led za uspostavu čvršćih veza između ruskih i hrvatskih stručnjaka te da je to ujedno i najbolji put prema boljem međusobnom poznavanju dvaju naroda. Naglasio je da je ova znanstvena suradnja ipak više usmjerena prema Hrvatskoj te da je nužna veća mobilnost hrvatskih istraživača prema ruskim učilištima i arhivima. Zahvalio je Veleposlanstvu Ruske Federacije i ruskim kolegama, od kojih je i potekla inicijativa za ovaj skup na kojem je sudjelovalo šestero hrvatskih i četvero ruskih povjesničara.

Kako se veleposlanik Ruske Federacije u Republici Hrvatskoj Robert Markaryan nije pojavio za stolom, pozdravni govor s ruske strane održao je Nikolaj Bugaj. Ukratko je predstavio djelatnost i tradiciju Historijskog instituta Ruske akademije znanosti, široko područje koje istražuju, ali i ulogu te i drugih znanstvenih ustanova u formiranju ruske vanjske politike. Saznali smo da ruski državni vrh potiče istraživanja Drugoga svjetskog rata, jačanje odnosa između ruskih i hrvatskih povjesničara, kao i povjesničara drugih zemalja regije. Istaknuo je da postoji mnogo dodirnih točaka u povijesti ovih dviju zemalja pa je i on pozvao studente i znanstvenike iz Hrvatske da posjete Rusiju i ostvare suradnju na znanstvenome polju.

Bugaj je potom održao izlaganje pod naslovom "Veliki domovinski rat u SSSR-u 1941.-1945.: izražavanje faktora bifurkacije". Bifurkacija (podjela, grananje) sovjetskoga društva imala je više uzroka, a kao najvažnije naveo je izrazitu nacionalnu heterogenost SSSR-a, snažnu personifikaciju vlasti i njezin izrazito represivan karakter. Bugaj je prikazao širok spektar represivnih mjera koje su sovjetske vlasti provodile u cilju unificiranja društva pa je, između ostalog, naveo i stravične brojke deportacija, nepravednih presuda, prisilnog rada itd. Smatra da je ruski "Veliki domovinski rat" (ruski naziv za Drugi svjetski rat) u suvremenoj historiografiji nužno istraživati komparativistički, uključujući i gledišta manjinskih društvenih skupina, te da je rad s manjinskim skupinama i istraživanje povijesti nacionalnih manjina od presudne važnosti za integraciju suvremenoga ruskog društva. U tom je smislu spomenuo pitanje integracije romske manjine i rekao da bi se Rusija mogla koristiti iskustvom Republike Hrvatske, u čijoj vladi sjedi i predstavnik romske zajednice.

"Hrvatski kulturni narativi o Sovjetskom Savezu 1941.-1945. godine" naziv je izlaganja Nade Kisić Kolanović, koja je prikazala bimodalnu sliku SSSR-a u Hrvatskoj u vrijeme Drugoga svjetskog rata – dok su komunisti glorificirali SSSR, nacionalisti su ga žestoko kritizirali. Ante Pavelić, koji je u svojoj knjizi *Strahote zabluda* iz 1938. slavio fašizam, a boljševizam prikazivao kao najveću opasnost za tradicionalne obiteljske vrijednosti, prikazan je kao najkritičniji promatrač SSSR-a, dok je kao predstavnik onih koji su u SSSR-u vidjeli vrhunac društvenoga uređenja izdvojen Vladimir Nazor, koji je u svojim pjesmama prikazivao idiličnu sliku sovjetskoga života. Kao čovjeka koji je iskakao iz tih ekstremnih pogleda na SSSR Kisić Kolanović prikazala je Antu

Ciligu, koji je 1920-ih bio istaknuti komunist, 1925. čak i član Politbiroa KPJ, a u 1930-ima zatočenik Staljinovih zatvora i pisac brojnih djela antistaljinističke tematike, između ostalog i knjige *U zemlji velike laži*, u kojoj kritički piše o praksi u SSSR-u. Prema riječima autorice, Ciliga je shvaćao dvije spomenute krajnosti u prikazivanju SSSR-a, a sam je dao približno realnu sliku sovjetskoga društva. Na kraju je izdvojila još jedan zanimljiv slučaj – Andriju Hebranga, koji je, prema svjedočanstvu njegove supruge Olge, SSSR smatrao avangardom čovječanstva sve dok 1945. nije prvi put posjetio tu zemlju i razočarao se položajem sovjetskih radnika.

Tatjana Bušujeva govorila je u izlaganju “Vojna politika SSSR-a 1939.-1941.: bilanca i pouke prema dokumentima ruskih arhiva” o dokumentima iz donedavno nedostupnih arhiva koji svjedoče o katastrofalnoj procjeni stanja i nepripremljenosti Crvene armije u početku rata protiv Nijemaca 1941. godine. Kasniji angažman naroda konsolidirao je Crvenu armiju, a kao dodatan poticaj sovjetskoj obrani Bušujeva je navela i narodni otpor u Jugoslaviji. Iz njezina smo izlaganja saznali da je 2008. državni vrh dao zeleno svjetlo za proučavanje četiri milijuna dokumenata iz razdoblja Drugoga svjetskog rata i da ruska historiografija sad ima potrebu za zapošljavanjem velikog broja istraživača koji bi analizirali taj ogromni materijal.

“Tito i saveznici” naslov je izlaganja Tvrtka Jakovine, koji je naglasio da se mali narodi, poput hrvatskoga, moraju truditi postati vidljiviji na radarima velikih historiografija te je izrazio nadu da će upravo ovaj skup pridonijeti tome. Govorio je o diplomatskim susretima jugoslavenskoga državnog vrha sa sovjetskim i diplomatima zapadnih zemalja, u kojima su se često otvarala pitanja iz povijesti. Dodao je da je saveznicima jugoslavenski prostor postajao zanimljiv tek od 1943. te da su historiografi iz SFRJ, kad je povijest Drugoga svjetskog rata u pitanju, prostoru Jugoslavije davali preveliku važnost. Prema njegovu mišljenju ključan je problem što ni hrvatska ni ruska strana dosad nisu napisale monografiju o Drugome svjetskom ratu koja bi davala realnu povijesnu sliku. Smatra da su nužne reinterpretacije i s jedne i s druge strane, a kao nužnu buduću zadaću hrvatske historiografije smatra slanje barem tri povjesničara istraživača koji bi istraživali u ruskim arhivima.

Ivo Goldstein predstavio se izlaganjem “Osnovne značajke hrvatskog antifašizma”. U prvom dijelu izlaganja definirao je neke osnovne pojmove vezane za pitanje antifašizma, napose hrvatsku inačicu pojma, a onda je predstavio glavne postavke programa Josipa Broza Tita odnosno Komunističke partije Jugoslavije. Naglasio je da je Komunistička partija imala vodeću ulogu u antifašističkom pokretu, ali da je istodobno imala i dublji, skriveniji cilj – osvajanje vlasti. Povezanost antifašizma s politikom KP jedan je od osnovnih problema u raspravama o samom pojmu pa je Goldstein istaknuo da se radi o višeznačnom pojmu koji je u Jugoslaviji predstavljan idealistički, ali je s vremenom gubio svoj prvotni značaj. Smatra da je hrvatski antifašistički pokret dao velik doprinos općoj antifašističkoj borbi te da je unutar Jugoslavije, uz onaj bosansko-hercegovački, bio najjači.

Davor Marijan održao je izlaganje pod nazivom “Veze između Crvene armije i jugoslavenske armije (NOVJ) 1941.-1945. godine”, koje je samo skica njegova budućeg šireg istraživanja. Naglasio je da su jugoslavenski komunisti, koji su stvorili NOVJ, prije i u početku Drugoga svjetskog rata Crvenu armiju smatrali idealnom vojnom silom u kojoj su vidjeli svoj uzor te su vjerovali kako će Crvena armija već 1941. završiti

rat pobjedom i dati ključnu pomoć partizanskoj borbi u Jugoslaviji. Marijan je prikazao neka "kopiranja" koja je jugoslavenska armija radila prema modelu Crvene armije (institucija političkoga komesara, formiranje proleterskih brigada itd.), ali i njihove prve izravne veze krajem rujna 1944. u Bugarskoj, pa u Srbiji u vrijeme oslobođanja Beograda. Zaključio je da se jugoslavenska armija ugledavala u Crvenu armiju sve do 1948., kada dolazi do prekida odnosa i traženja samostalnog puta na svim poljima, pa tako i na vojnom.

Nikita Bondarjev prije svoga izlaganja predstavio je djelatnost svoje matične institucije, Ruskoga instituta za strateška istraživanja. Rekao je da se radi o neformalnom analitičkom centru Rusije koji se bavi pitanjima ekonomije, geopolitike, kao i borbom protiv povijesnih falsifikata. Dotaknuo se i međunarodne konferencije o Titu koja je održana nekoliko dana prije u Beogradu, pitajući prisutne zašto se ta konferencija nije održala u Zagrebu, na što nije dobio odgovor. U svom izlaganju "Moskovsko razdoblje u Titovoj karijeri" Bondarjev je malo izišao iz okvira teme zadane na okruglome stolu, ali je, vjerojatno zbog atraktivnosti naslova, zadržao potpunu pozornost sudionika i slušatelja. I on se osvrnuo na otvaranje ruskih arhiva nakon 1991. i dostupnost velike količine arhivskoga gradiva koje je prije imalo oznaku tajnosti. Govorio je naviše o tzv. partizanskoj akademiji koja je 1930-ih bila škola Kominterne u kojoj su komunisti obučavani za ilegalnu partizansku borbu (agitaciju, rukovanje oružjem, diverzije itd.), pa je zbog toga Kominternu okarakterizirao kao terorističku organizaciju. Smatra da je Josip Broz bio polaznik "partizanske akademije" iako nije pronašao izvore koji bi to izravno potvrdili, za razliku od izvora koji svjedoče o njegovu radu u Balkanskom sekretarijatu Kominterne. Bondarjev smatra da je teško utvrditi kronologiju Titovih moskovskih dana, a kritički se osvrnuo na radove Pere Simića. Na kraju je izrazio čuđenje što inozemna historiografija, pa tako i hrvatska, slabo koristi brojne otvorene ruske arhive te je pozvao hrvatske znanstvenike na aktivniju suradnju u proučavanju hrvatsko-ruskih veza.

Mario Jareb u svome izlaganju "Borba udružene Europe na Istoku – od promidžbe rata do hrvatske legije u SSSR-u" govorio je o percepciji SSSR-a u listu *Hrvatski narod* u sklopu propagande NDH. Nakon Hitlerova napada na SSSR u listu počinje snažna antisovjetska propaganda u kojoj je napad predstavljan kao "borba Europe protiv barbarskog boljševizma". U promidžbi je posebno isticana bijeda seljaštva, nešto manje bijeda radnika, a prisutnost legionara na bojištu također je iskorištena u promidžbene svrhe. Jareb je podsjetio da Pavelićeva podrška akciji protiv SSSR-a nije ostala samo na promidžbi, nego je formirana i hrvatska legija koja je djelovala u sklopu redovnih snaga Trećega Reicha. Kako je ustaška propaganda umnogome slijedila njemački obrazac, imala je izražen i antisemitski karakter te se u listu često pisalo da vlast u SSSR-u drže Židovi koji su prevarili narod. Vrhunac promidžbe bio je nakon otkrivanja pokolja u Katynu 1943., kad se upozoravalo na "opasnost sveslavenstva zbog kojeg bi i Hrvati mogli doživjeti sudbinu Poljaka". Jareb je prikazao i odnos ustaških listova prema zapadnim saveznicima – dok ih se u početku rata predstavljalo kao "izdajnike Europe", na kraju rata izražavala se nada da će biti brana protiv komunizma.

Aleksei Jurjevič Popov i Ljudmila Pavlovna Kolodnikova, koji su bili najavljeni, nisu sudjelovali na skupu, pa je riječ uzela Jelena Guskova koja je predstavila rad "Kulturne veze između SSSR-a i Hrvatske 1945.-1948. godine". Ona je na temelju građe koja se čuva u Hrvatskome državnom arhivu govorila o Društvu za kulturnu surad-

nju s SSSR-om koje je osnovano 1945. u Zagrebu. Govorila je o brojnim aktivnostima društva (priredbe, predstave, koncerti i sl.) koje je već 1946. imalo preko 1 200 članova te brojne sekcije i podružnice u drugim hrvatskim gradovima. Guskova smatra da je motiv osnivanja i djelatnost društva bila stvarna i iskrena želja naroda za upoznavanjem sovjetske kulture i umjetnosti te gotovo potpuno gubi iz vida ideološko-političku uvjetovanost koja je ipak odlučujuća kad je u pitanju osnivanje kulturnih društava u Jugoslaviji neposredno nakon Drugoga svjetskog rata. Zaključila je da je Društvo pridonijelo upoznavanju naroda Hrvatske s narodima SSSR-a.

“Kominterni i forsiranje antifašističkog ustanka u Hrvatskoj 1941. godine – slučaj Kerestinec” naslov je izlaganja Davora Kovačića, koji je govorio o aktivnosti Josipa Kopiniča, agenta Kominterne koji je održavao veze s KP Hrvatske. Nakon njemačkoga napada na SSSR Kominterni je forsirala što skorije pokretanje oružane borbe na području Balkana kako bi se njemačke snage angažirale na još jednoj fronti, i time se olakšala situacija na Istoku, no vodstvo hrvatskih komunista nije moglo pokrenuti veće akcije, zbog čega će doći do sukoba između CK KPH i Kopiniča koji je, imajući potporu iz Moskve, optužio CK KPH za pasivnost. Kovačić je predstavio taj sukob posebno se osvrćući na neuspjelu akciju oslobađanja i proboja zatvorenika iz logora Kerestinec, u kojoj se spasilo samo 14 od 94 logoraša. Sukob je završio presudom CK KPJ koji je ukorio CK KPH, ali je još oštrije, smjenom, kaznio Kopiniča unatoč činjenici da je imao podršku Kominterne. Je li Kominterni planirala smjenjivanje rukovodstva CK KPH i koliko se Kopiničeva akcija uklapala u taj plan, pitanje je koje je Kovačić ostavio otvorenim, a kao zaključak je naveo da je ovaj slučaj pokazatelj tadašnje sve veće samostalnosti KPJ od Kominterne.

U završnoj raspravi izlagači su odgovorili na nekoliko pitanja publike, ali bilo je i nekoliko međusobnih razmjena mišljenja u kojima je ukazano na neka različita stajališta suvremenih historiografija Hrvatske i Rusije. Između ostalog, Bonarjev je iznio stav ruskih historiografa koji smatraju da je u sukobu Staljina i Tita 1948. zapravo Staljin taj koji je rekao “ne”, a ne obratno, što je uobičajena formulacija hrvatskih odnosno jugoslavenskih historiografa.

Iako ovaj okrugli stol nije doveo do nekih spektakularnih otkrića, ako su takva u današnjoj historiografiji uopće moguća, ponudio je nekoliko zanimljivih izlaganja i podsjetio na postojanje drugih historiografskih percepcija. Suradnja s kolegama iz Rusije zasigurno je stvarni interes hrvatskih povjesničara, posebno zbog činjenice da se hrvatsko-ruska povijest značajno ispreplitala u XX. stoljeću te da stoga ruski arhivi sadrže građu bez koje neka pitanja hrvatske povijesti nikad neće biti do kraja rasvijetljena. Nažalost, također je činjenica da gotovo nema hrvatskih povjesničara koji koriste ruske arhive, pa je ovaj skup tim značajniji jer je na njemu pokazano zanimanje za buduću suradnju. Valja se samo nadati da ovo neće ostati jednokratni izlet ruskih kolega, nego početak sve češćih i stalnih međusobnih radnih posjeta.

JOSIP MIHALJEVIĆ